
MUHAFAZAKÂRLIK: DÜŞÜNCE KALIBI MI, İDEOLOJİ Mİ?

*

*A. Baran Dural**

ÖZET

Gerek Türk Muhafazakârlığı gerekse Batı muhafazakârlığı, kendisini modernizme karşı konumlandırır ve gerçekten de, “modernizmin yıkıcı etkileri” şeklinde klişelendirebilecek bir terminolojiyle, modernizmin de kurgusal alanını terketmeyi kabullenmeyerek içinde yaşadığı çağı eleştirir. Ne var ki, bu ikili ilişki sayesinde modernitenin kültürel alanda yarattığı boşluk ve hasarları onarıp, kendi tezlerini sunarken, modernizmi de tersten onaylamış ve topluma onaylatmış bulunur.

Muhafazakârlar bu yolla, ilk etapta kapıdan kovduğu aydınlanma ve modernite teorilerini reform vasıtasıyla yeniden kurgulayarak, “bacadan” içeri almış olurlar. Batı muhafazakârlığında söz konusu yöntem, “Doğru Aydınlanma” şeklinde kodlanır. Türk Muhafazakârlığı’nda ise aynı yönelim, “Millî kültür, uluslararası medeniyet/ özde Türk kalıp, Avrupa’nın teknolojisini almak ve bu teknolojiyi Türk terbiyesinden geçirerek modernizmin yıkıcı tesirlerinden uzaklaşan bir kalkınmacılığa ulaşmak” iddialarıyla formülendirilir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Batı muhafazakârlığı, Doğu muhafazakârlığı, modernizm, Edmund Burke, aydınlanma, ideoloji.

* Yard. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.

Aslında muhafazakârlığın başlı başına bir ideoloji mi olduğu yoksa, “*düşünce sistemi*” veya “*tarzı*” şeklinde mi ele alınması gerektiği tartışmalı bir konudur. Bunda muhafazakârlığın bir ideoloji olarak ele alınması fikrine toptan itiraz eden Michael Oakeshott gibi düşünürlerin payı olsa da, az veya çok hemen tüm muhafazakâr kalemlerin “*Bütünsel ideoloji olarak muhafazakârlık*” fikrine derece derece itirazda bulunacakları açıktır. Zira muhafazakârlık genelde ideolojilere karşı olumsuz yargılara sahiptir. Eğer Batı’da ana-damar (mainstream) bir muhafazakâr düşünce sisteminden bahsedilecekse, bu karşı çıkışın bazı somut temellerine inilmelidir.

Batı muhafazakârlığının tartışmasız en önemli düşünürü olarak tanı-tılan Edmund Burke, “*Jacobinism*” başlıklı makalesinde sadece Jakobencilik değil döneminin tüm düşünsel akımlarına uzak duran eleştirel yorumla-riyla, muhafazakârlığın ideoloji karşıtı tutumunu ilkeleştirmişti (BURKE, 1960: 232-254). Muhafazakâr düşünürlere göre, her ideoloji, konumu gereği gerçekleri sadece tek yanlı olarak ele alır. Bu tavrıyla ideolojiler kesinlikle mevcut sorunları bütünlük içerisinde kapsayamadıkları gibi, ileri sürdükleri tekil ve yapmacık kurtuluş reçeteleriyle hastalığı topyekün tedavi etme ye-rine açık yaraya sürekli pansuman yapma yoluna saparlar. Zira her ideoloji-nin vaat ettiği bir “*yeryüzü cenneti*” vardır ama bu cennet hiçbir zaman in-sanlığı gerçek huzura kavuşturamaz. Gerçeklik hiçbir zaman ideolojilerin kavramsallaştığı gibi tek boyutlu hakikatlerden ibaret değildir. Sonuçta me-seleyi tekil yönleriyle yargılayıp, tümel sonuçlara yapıları sebebiyle ulaş-mayan tüm ideolojiler, hitapta buldukları topluma karşı “*gayr-i ahlaki*” bir oyun sergilerler.

Muhafazakâr düşünce yapısı burada kendisini konumlarken tedavülde olan tüm ideolojilerin, “*Kendi yeryüzü cennetleri doğrultusunda*” kurguladık-ları yapay toplumların, hep “*olması gereken topluma*”, yani gerçekte varolmayan ve ileride gerçekleşmesi de şüpheli toplumsal yapılara atıfta bu-lunduklarına inanır. Muhafazakâr düşünürler, diğer ideolojilerin aksine muhafazakâr düşünce evreninin “*olması gereken*” değil halihazırda “*olan*” toplumla ilgilendiğini kaydederler. Bu görüş de muhafazakârlığın dikotomik (ikilik/zıtlıklara dayanan) bir özelliğini açığa çıkarır. Zira her ne kadar “*varolan toplumla*” ilgilendiğini beyan ederse etsin, ideolojiler çağının içinden konuştuğu için muhafazakârlığın da, ilgilendiği toplumsal yapıların “*Varolan halinden*” çok “*Nasıl varolması gerektiği*”ne dair çıkarsamaları vardır. İster Doğu ister Batı muhafazakârlığı olsun, her muhafazakâr akım, bu bağ-lamda bağlı bulunduğu dinsel kökene yönelik bir kurgulanmış “*yeryüzü cenneti*”ne sahiptir ve toplum eninde sonunda kendini bu olması gereken “*ideal toplum*” yolunda reforma tabi tutmalıdır.

Bu açılım muhafazakârlığın zıtlıklara dayanan ve sıklıkla eleştirilen bir yönünü sergilese de eklektik (seçmeci) yapısı gereği muhafazakârlar, bu “ideolojiler-üstü” hatta yer yer karşıtı söylemleriyle, bir yandan diğer ideolojik akımlardan sert eleştiriler alırken, diğer yandan ise kendilerini hitap ettikleri toplumlardaki tüm yerleşik sağ söylemlerle bütünleştirebilirler. Hatta paternalist (ataerkil) bir yönelimle tüm sağ buluşturan bir “şemsiye” işlevi üstlenebilirler. Tüm muhafazakâr ideolojilerin kendilerine yapılan eleştirilere getirdikleri yanıtlar ise aşağı yukarı aynıdır: Aslında muhafazakârlar varolması gereken bir toplumsal yapı düşlememişlerdir. Onlar topluma en çok uyan “Tanrısal buyrukları” keşfetmişlerdir ve sayısız sorunlarla bunalan günümüz toplumları, birara sahip oldukları, ancak sonradan “unuttukları” bu Tanrısal biçime, girişilecek reform süreci ardından kavuşabilirlerse, gerçek ideal modele kendiliğinden sahip olabileceklerdir. Eğer eninde sonunda muhafazakârlığın önerdiği reçetelere başvurulmazsa, 20. asır insanı hızla gerileyerek, modernizmin ürünü canavarlar karşısında giderek ezilecek ve içinde yaşadığı çağ karşısında, bir “mağara adamı” çaresizliği yaşamaya mahkum kalabilecektir (MIŁOSZ, 1980: 25-27).

İngiliz muhafazakârlığının önde gelen isimlerinden Roger Scruton, muhafazakârlığın bir hâl veya duruş olarak ele alınması gerektiğini kaydederken yukarıdaki açıklamaları kapsayıcı bir başlangıç yapmış oluyor. Scruton bir adım daha atarak muhafazakâr dogmalardan bahsediyor ve ait olduğu düşünce dizgesinin, savunulan dogmalar dışlanarak anlaşılamayacağı söylüyor. Scruton görüşlerini şöyle özetliyor:

“Bu çalışma bazı vazgeçilemez dogmalarla ilgilidir. Amacımız muhafazakârlığa yöneltilen kurmaca, hayal ürünü ve aslında asla cevaplandırmaya mecbur olmadığımız birtakım sorulara yanıt yetiştirmek değildir. Muhafazakârlığın dogmaları, üzerinde yükseldiği felsefi gelenek ve bu geleneğin etrafında düşünülerek hazırlanan çeşitli tekliflerin içeriğinin kavranabilmesi açısından önemlidir. Siyasetin gerçekliği ‘hareket’ tir. Fakat ancak, doğru ve mantıklı düşüncenin ürünü olan, ya da bu gayeleri hedefleyen hareket, insanı rahata erdirecek harekettir. Tüm dünyaya ortak bir reçete gibi sunulacak evrensel bir muhafazakâr reçete bulunmadığı için, muarızlarımız gerçek bir muhafazakâr düşünce yapısı ya da toplum modeli olmadığı yanılısamasına düşüyorlar” (SCRUTON, 2002:1).

“Rasyonelleşmiş gelenekçilik”

Muhafazakârlığın kendisinin karşıtı olarak konumlandığı, sosyalizm ve liberalizmin, dedikodular ve hayali önermelerle dolu olduğunu ileri süren Scruton, her iki radikal fikir akımına eleştiriler yönelten muhafazakârlığın, değişime açık reform dürtüsüyle “*anarşizme düşmeden*” toplum için uyumlu bir dönüşüm programı barındırdığını vurguluyor (SCRUTON 2-3). Ancak her muhafazakâr düşünür, “*ideoloji-muhafazakârlık*” ilişkisine Scruton ve Oakeshott kadar köktenci bir tavırla yaklaşmıyor. Kimi muhafazakâr düşünürler, “*belli şartlar ve kaideler*” bağlamında muhafazakârlığın da bir ideoloji olarak adlandırılabilmesine inanıyorlar. Örneğin ABD’li muhafazakâr düşünür John Kekes, muhafazakârlığı, “*politik ahlak doktrini*” şeklinde tanımlıyor. Hemen her olgunun siyasallaştırıldığı modern dünyada, ahlak gibi önemli bir erdemın tek başına bırakılmayacağını savlayan Kekes, muhafazakâr siyasetin temelının, politik alanda verilen ahlak mücadelesi olduğunu ileri sürüyor.

“*Muhafazakârlık doğal olarak ideolojik bir yapıya sahiptir. Çeşitli muhafazakâr akımlar incelendiğinde, bu akımların toplumun iyiye yönlendirilmesi yolunda mücadele verdikleri görülecektir. Bir toplumun ancak ve ancak o toplumu oluşturan insanların iyi, ahlaklı ve erdemli olmasıyla iyiye yürüyeceğini düşündüğümüzde muhafazakâr politikaların hedefinin, toplumun; erdeme, ahlaka ve iç-huzura kavuşturulması olduğunu söyleyebiliriz*” (KEKES, 1998: 1-3) diyen Kekes, muhafazakârlığın varolan toplumun sosyal, kültürel, ahlaki değerlerini koruyup, gelenegin yaşamasını sağladığını belirtiyor. Ancak tüm diğer önemli muhafazakâr düşünürler gibi Kekes de, bu noktada “*gelenekle*” muhafazakârlık arasındaki gerilimli ilişkiye dikkati çekiyor. “*Varolanı koruma*” fikrinin toplumda o tarihsel uğrakta “*varolan ve ileride de varolması*” gereken değerler olarak ele alınmasını isteyen ABD’li düşünür kötünün, iyinin hemen yanbaşında olduğunu hatırlatıyor.¹ Eski, zamanı geçmiş geleneklerin içinde kötünün ya da toplumu anormalliğe sürükleyecek unsurların bulunabileceğini vurgulayan John Kekes, muhafazakârlığın basit bir gelenek saplantısını fetişleştirmedini kaydediyor. Düşünüre göre, olumlu geleneklere sahip çıkmak kadar, artık yozlaşmış, topluma katabilecek bir değeri kalmayan gelenekleri ayıklayarak ortadan kaldırmak da, muhafazakâr öğretinin temel amaçlarından biri olmalı (KEKES:12-15).

Aslında tam da bu noktada Kekes’in yaptığı gibi Karl Popper’a gitmek mümkün. Hatırlanacağı gibi Popper, yaşanan zamanda insana iki önemli

¹ Kekes, eserinde iyi ve kötüyü normal kelime anlamlarında yani “*good*” and “*bad*” şeklinde kullanıyor. Genel iyi kelimesine karşı kötüyü “*evil*”, “*evilish*” gibi (İngilizce’de “*günah*” olarak da çevrilebilecek) terimlerle derecelendiriyor.

ödev yüklediğini savunarak, bu ödevleri, “eleştirmek” ve “değiştirmek” olarak sıralamıştı. Geleneklere saygılı görüşlerle (genel olarak muhafazakârlığı kastediyor), devrimci ideolojileri karşılaştıran Popper, insanın sosyal, kültürel ve siyasal yaşamını kökten değiştirip, yepyeni bir dünya yaratmak peşinde koşan siyasî akımlara radikal eleştiriler yöneltmişti. Popper, geleneklerin sağladığı birikimleri elinin tersiyle itip yeni bir dünya kurmayı başaran siyasî akımların bile, eninde sonunda kendi yarattığı yeni dünyayı değiştirmek sorunuyla karşı karşıya kalacaklarını belirtiyordu. Popper’a göre sürekli yeni bir sistem yaratma peşinde koşmaktansa, mevcut olan tabloyu değiştirmek, geliştirmek kısaca reforma tabii tutmak daha akıllıca bir yönelimdi (POPPER, 1968:131). Muhafazakâr düşünce tarihinde önemli yeri olan Popper’ın yukarıda özetlenen görüşleri hemen hemen bütün muhafazakâr düşünürlerce paylaşılır. Muhafazakârlar bu tezleriyle “devrime” karşı “evrim”, ve “geleneğe saygılı ilerleme” varsayımlarını gündeme getirirler. Hem kuru bir gelenekçilik yapmadıklarını savunurlar, hem de karşı çıktıkları modernizmi, geleneğin birikimi ile “ehlileştirip”, modernizmin yıkıcı etkisini bertaraf ettiklerini öne sürerler.

Yukarıdaki açıklamalarda muhafazakârlığın ne olup, ne olmadığı kabaca belirtilmeye çalışıldı. Bu bağlamda muhafazakârlık liberalizm, sosyalizm ve diğer çağcıl ideolojik hareketlere kuşkuyla yaklaşan, “doğal toplumsal durum” olarak tasarladığı, ama aslında en az çeşitli eleştiriler yönelttiği diğer ideolojik akımlar kadar “kurgulanmış bir dünya fikrine” sahip olan; bünyesinde vazgeçilemez kesin önermeleri sahiplenen modern bir düşünce sistemidir denilebilir. Muhafazakârlık konusunda en genel-geçer tarifi veren Mannheim ise bu düşünce akımını, “Kendisi hakkında bilinçli hale gelmiş, rasyonelleşmiş gelenekçiliktir. ... Zaten muhafazakârlık ideoloji olarak tanımlanmayı baştan beri benimsememiştir. O daha çok bir düşünce üslubu, düşünce stili olarak tanımlanır.” (BORA, 1997: 6-8) şeklinde özetliyor.

Dubiel, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?* başlıklı çalışmasında eski klasik muhafazakârlığın tarihistü içeriğinin bulunmadığını, ancak tarihselcilikten ayrılamayan bir düşünce tarzı olarak muhafazakârlığın, toplumu yorumlarken dayandığı kimi görüşlerin tarihsel ölçütlere yaslandığını belirtir. Dubiel, “Muhafazakâr toplum imgeleri, içinde bulunduğu toplumu, varsayılan bir *status quo ante* yani tarihsel olarak gerçek kabul edilen ama devrimci bir şekilde tahrir edilmiş bir eski düzen ışığında eleştirirler. Sıkı anlamıyla ilk muhafazakâr sosyal teorisyenler, karşı-devrimin teorisyenleriydi. Temsil ettikleri siyasî- entelektüel formasyon, burjuva devrimine karşı bir tepki/reaksiyon oluşumu idi. Eleştirilerinin silahlarını burjuva öncesinin cephaneliklerinden alıyorlardı” (DUBİEL, 1998:158-159) demektedir.

Dubiel’in iddiaları paralelinde düşünülecek olduğunda, muhafazakârlığın modernizm karşıtı bir akım olarak ortaya çıkıp serpilmesine karşın, her zaman nasıl modern bir ideoloji şeklinde kalabildiğini, yani kelimenin düz anlamıyla “gericilikten” kendisini ayırabildiğini görmek kolaylaşır. Muhafazakâr görüş, burjuva devrimiyle gündeme gelen değişimler ve kazanımlardan kuşku duyarak, bu devrimin “*status quo ante*”den “*felaket niteliğinde*” bir kopuş olduğunu varsayar. Ancak burjuvazinin hareketleri doğrultusunda içinde yaşanan çağın gereklerinden kopmadan -Marxist terminoloji ekseninde dile getirmek gerekirse- kendilerini sürekli olarak üretir ve yeneden üretirler. Bu bağlamda muhafazakârlık, önce burjuva demokratik devriminin dağıttığı zümresel düzeni savunarak sosyal anlamda, mutlakiyetçi egemenliğe bakışıyla siyasal anlamda, aydınlanma rasyonalizmine karşı gelenekçi savlarıyla da kültürel anlamda muhafazakâr tepkiler gösterdi.

Kısacası burjuva demokratik devriminin dışladığı toplumsal sınıf ve sınıf fraksiyonlarıyla iletişime geçen muhafazakârlık, bu kesimlerin desteğiyle burjuvaziyle bir şekilde dirsek teması kurmaktan çekinmeksizin, çevrede gelişen önemli karşı-duruş şeklinde filizlendi. Bu tarihî seyir, Batı muhafazakârlığının anadamar akımlarından birisini oluşturan Fransız muhafazakârlığı açısından tam da yukarıda açıldığı biçimde gerçekleşti. Ancak Fransız muhafazakârlığına nazaran çok daha farklı bir tarihsel seyir izleyen İngiliz muhafazakârlığı, Fransa’da yaşanan durumun tam da tersine, sınıfsal ayrışmanın ilk yaşandığı İngiltere’de yeni devletin kurucu “*temel ögesi*” olarak yer buldu. Devrimden ziyade muhafazakâr bir reform süreci izleyen ABD’de de, muhafazakârlar çevrede konumlanmayıp, devletin kurucu unsurlarından birini oluşturdular.

Muhafazakârlık ve modernizm:

Muhafazakârlıkla modernite ve devrim kavramlarını irdeleyen Ahmet Çiğdem, Batı merkezli ana-damar muhafazakârlık akımlarını değinilen ölçüt çerçevesinde değerlendirir. Muhafazakârlığın temel yönelimlerinin modern sayılamayacağını ama, eninde sonunda bu düşünce akımının, modernizmin sınırları içerisinde ve modernizmin terminolojisiyle kavranılabileceğini vurgulayan Çiğdem, görüşlerini şöyle sürdürür:

“Muhafazakârlığın moderniteyi reddi, özellikle yeni-muhafazakârların eleştirilerinde açığa çıktığı üzere, siniktir. Muhafazakârlığın anlam dünyası, modernitenin hediyesi bir anlam dünyasıdır ve özbilincini oluşturan kategoriler, özgünlüğünü sağlayan ayırddedici çizgiler muhafazakârların kazanımları değildir, modernitenin kendi tarihi içinde konulmuş ve beslenmişlerdir.

... İngiliz Devrimi, Kral'ın, aristokrasinin ve kilisenin kurumsal yapısını restore etmişti; ama bu üçlünün toplumsal mekanını ortadan kaldıracak radikal bir adım atmadı. Devrimden önce önünde bulunduğu toplum, Devrim sonrasında da aynı toplumdur. Bütün karşıtlıklara, derin çelişiklere, kültürel farklılıklara (unutmayalım ki sınıfsal kültürlerin ayrışması ilkin İngiltere'de gerçekleşti. Bütün **ancient regimlere** (sic) rengini veren yüksek- alt kültür ayrımı, ilkin İngiltere'de sınıflara göre yeniden biçimlendi.) rağmen aristokraziyle halkın, toplumun geleceği konusundaki eşit rollerinin olduğu fikri öncelikle muhafazakârlara aitti. Buna karşılık Fransız Devrimi, Fransa'nın tarihini kendisiyle başlattı. İngiltere'nin aksine bütün sınıfların aynı hedefe mobilize etmesinin imkansız olduğunu kavradığında, etatist olmakta bir beis görmeyecekti. Böylece devlet öznel konumunu Devrim'le birlikte tescil ettirecekti. Devrim, yeni bir toplum yaratmak istemişti; karşı-devrim, Fransız muhafazakârlığı, devrim öncesine dönmeyi istemekte, devrim öncesi kurumlara itibarını iade etmeye özel bir anlam atfetmektedir. Devrim, Fransız toplumuna bir milat sundu; muhafazakârlık, bu miladı reddetmekle yetinmedi" (ÇİĞDEM, 1997:37-38).

Aslına bakılırsa gerek Türk Muhafazakârlığı gerekse Batı muhafazakârlığı, kendisini modernizme karşı konumlandırır ve gerçekten de, "modernizmin yıkıcı etkileri" şeklinde klişelendirebilecek bir terminolojiyle, modernizmin de kurgusal alanını terketmeyi kabullenmeyerek içinde yaşadığı çağı eleştirir. Ne var ki, bu ikili ilişki sayesinde modernitenin kültürel alanda yarattığı boşluk ve hasarları onarıp, kendi tezlerini sunarken, modernizmi de tersten onaylamış ve topluma onaylatmış bulunur. Muhafazakârlar bu yolda, ilk etapta kapıdan kovduğu aydınlanma ve modernite teorilerini reform vasıtasıyla yeniden kurgulayarak, "bacadan" içeri almış olurlar. Batı muhafazakârlığında söz konusu yöntem, "Doğru Aydınlanma" şeklinde kodlanır. Türk Muhafazakârlığı'nda ise aynı yönelim, "Milli kültür, uluslararası medeniyet/özde Türk kalıp, Avrupa'nın teknolojisini almak ve bu teknolojiyi Türk terbiyesinden geçirerek modernizmin yıkıcı tesirlerinden uzaklaşan bir kalkınmacılığa ulaşmak" iddialarıyla formüllendirilir.

Aydınlanmayla beraber siyasal konumlandırmaların "özgürleşmeci" bir evreye girdiğini kaydeden Giddens ise,² aydınlanma ve modernizmle birlikte gelişen süreçte insanlığın salt dogmatik dinsel ve geleneksel inançlarından değil, sosyal ve kültürel bağlamda da pek çok farklı açıdan özgürleştiğini belirtiyor. Rasyonel aklın üstünlüğüne atıfta bulunarak, rasyonel politikalar üretmenin sadece teknoloji-bilimle sınırlanamayacağını, bunun ister istemez

² Giddens "özgürleştirici?" politika nedir diye sorduğu altbaşlıkta özgün kavram olarak, "emancipatory politics" deyimini kullanıyor.

siyaset ve kültürü de kapsayacağına altını çizen Giddens, özgürleşen politika-
kada üç genel politik eğilimin hissedilmeye başlandığına değiniyor.

Marxizm gibi radikal akımların yanısıra, liberalizm ve muhafazakârlı-
ğın da özgürleşme dalgasından nasiplerini aldıklarını vurgulayan Giddens,
liberalizmin bireyin kazanımları ve özgürleşmesi sonucunda liberal devletin
bünyesinde gündeme gelen bir evrim sürecini taşıyarak, radikal devrim pro-
jeleri üreten Marxizm’den ayrıldığını savunuyor. Daha sonra ise muha-
fazakârlığın politik özgürleşme ile elde ettiği kazanımlara sıra geliyor.
Giddens’a göre, hem liberal, hem de Marxist görüşlere karşı tezler ortaya
atan muhafazakârlık, bir yandan “aşırı özgürleşmecî politikalara” ve
modernizmin oluşturduğu toplumsal anormalliklere başkaldırıda bulunur-
ken, diğer yandan modernizmin, özgürleşmecî politikaların tüm nimetlerin-
den azami ölçüde faydalanmaktan da geri kalmıyor (GIDDENS, 1991: 210) .

Edmund Burke ve temel fikirleri:

Batı muhafazakârlığı çıkış, evrilme süreci, kendi içinde yaşadığı kırıl-
ganlıklar bağlamında farklı aydınlar tarafından benzer şekilde sınıflandırıl-
labiliyor. Ne var ki, ister Türkiye’den isterse Batı’dan, hangi
bilimadamının sınıflandırması ele alınsa alınsın, çıkış noktası olarak hep
aynı isimle karşılaşılıyor: Edmund Burke (1729-1797)... Hatta muhafazakâr
düşünce akımları hakkında çalışmalara imza atan Mehmet Vural, Burke’ün,
Fransız İhtilali üzerinde yazdığı eseri, “muhafazakâr siyaset felsefesinin *Das
Kapital*’i” olarak nitelendiriyor (VURAL, 2003:22). Cemil Meriç ise, “Burke,
kendini korumak isteyen bir dünyanın peygamberi idi. Yaşayan ve yaşayacak olan
bir dünyanın...” diyor. (MERİÇ, 1986:281)

İngiliz devlet adamı ve hukukçusu Edmund Burke, soyut düşünceye
karşıydı. Somut, sınırlı sorunları ele alıp yasalar çerçevesinde belli bir zaman
süreci içerisinde çözümlenmeye inanırdı. İlk siyasî başarısını Avam Kama-
rası’na girdikten sonra pekçok parçaya bölünen Whig partisini yeni baştan
kurarak elde eden Burke, İngiliz siyasetinin önüne gelen radikal önerilere
“sınırlı reform” teklifiyle karşı çıktı. Muhafazakâr kimliğine karşın, aristokra-
sinin keyfî yönetimine de sert eleştiriler yöneltti. 1782’de kabul ettirmeyi ba-
şardığı “*kısmî reform*” paketiyle çok sayıda İngiliz Kraliyet memurunun bağı-
şıklıklarını kaldırtan Burke, İngiliz muhafazakârlığının temellerini atarken,
hem İngiliz siyasetine güç kazandırmış, hem de monarşiye ağır darbeler in-
dirmiş oldu. Burke, saraya karşı İngiltere halkının, İngiltere’ye karşı Ameri-
kalılar’ın, Avrupa’ya karşı Hindistan’ın haklarını savunarak dikkatleri üze-
rine çekti.

Düşünürün en çok tanınan eseri *Fransız İhtilali Üzerine Düşünceler* başlıklı yapıtı, muhafazakârlığın “*olmazsa olmaz*” başucu klasikleri arasında sayılır. Halkın ayaklanması ve radikal bir devrime gitmesini kıyasıya eleştiren Burke, Fransız İhtilali ile karşılaştırdığı İngiliz muhafazakâr devrimini haklı buldu ve savundu. Devrimin düşünürleri coşkuya sevkettiğini ama, kendisinin karar vermek için biraz daha düşünmeyi seçtiğini kaydeden Burke, sonunda, Fransız Devrimi’ni şöyle özetledi: “*Katliam, işkence, idam. İşte sizin haklarımız bunlardır.*” (HIRSCHMAN, 1994:24). Muhafazakârlığın “*fel-sefi babası*” sayılan Burke, değişime karşı olmadığını vurguladı. Ancak değişimin her toplumun tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamı çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini kaydeden Edmund Burke, tarihsel eylemliliğin sürekli olarak yorumlanması gerektiğini söyledi (BURKE: 156-172).

Burke, eserinde, toplumsal reform çabalarında yapılması gerekenler ve asla yapılmaması gerekenleri sıraladı. Devletin kendisini değiştirecek araçlara sahip çıkmaksızın kendisini koruyamayacağını bilincinde olmasını isteyen Burke, geçmişin topluma bıraktığı kazanımların korunması gerektiğini belirtti. Eski rejimin ortadan kaldırılmasından ziyade tarihsel geçmişe, bütünlüğe sahip geleneksel düzenin dokusunun incinmesinden rahatsızlık duyan İngiliz düşünür, toplumların; kurumlarına, yasa ve geleneklerine erdemli bir biçimde sahip çıkmaları gerektiğine değindi.

Fransız Devrimi’nin dayandığı üç ilkeyi soyut ve anlamsız bulan Burke, halkın, soyut ilkeler peşinde hak arayışına gitmek yerine, devralınan mirası zenginleştirerek geliştirmesini istedi. Bireyin şahsiyetini, ait olduğu topluluğun değerlerinden almasının önemine değinen Burke, otoriteye itaat etmiş, geleneklerine sahip çıkmış bireyin erdemlerini övdü (BURKE, 1986: 106). Jakobenler’in kendi toplumlarına fethedilmiş bir ülke gibi baktıklarını öne süren düşünür, Fransızlar’ın kurucu rasyonalizmin özentilerine kapılıp, Fransa’yı “*boş bir sayfa*” biçiminde algıladıklarını vurguladı (VURAL:58).

Muhafazakâr söylemin klasik üçlemesi: İtaat- sorumluluk- hak

“*Aydınlanma çağı*”nı ısrarla reddeden düşünür, bu süreci “*cahillik çağı*” olarak niteledi (KIRK:30). Sadece Fransız Devrimi ve Jakobenleri eleştirmekle kalmayan Burke, eserlerinde pragmatizm (pragmacılık), rasyonalizm (usçuluk), pozitivizm (olguculuk) ve her türlü faydacı akımı şiddetle yerd. Haklar ve sorumlulukları birlikte ele alan düşünür, her hakkın beraberinde bir de sorumluluğu getirdiğini ve sorumlulukların ifa edilmemesi durumunda, hakların anlamsızlaşacağını belirtti. Aslında bu görüşüyle Burke, muhafazakâr düşüncenin çok önemli savlarından biri olan “*itaat-sorumluluk-hak*” üçlemesinin içinden konuşmaktadır. Burke’e göre, bir bireyin dinlenme

hakkını kullanması için, bir diğer bireyin çalışma ödevini yüklenerek dinlenme hakkını desteklemesi gerekiyordu. Yine eğer bir erkek evlenmek istiyorsa, mutlaka kendisiyle ev kurma sorumluluğunu, görevini üzerine almış bir kadın bulmak zorundaydı. Aslında Burke, pekçok ünlü muhafazakâr düşünür gibi sorumlulukların haklardan önce geldiğini, hakların sorumluluklarla doğru orantılı kullanılması gerektiğini ve “yeni insanın” istençlerle hakları/özgürlükleri karıştırmakta olduğunu öne sürmektedir. (KIRK,1985: 47-48)

Burke’un dine karşı yaklaşımı “insan odaklı” bir yaklaşımdır. Dinlerin toplumu dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı sürekli uyarıcı çağrışımları, öğütleri düşünürü çok fazla ilgilendirmez. Dinin “insan odaklı” olması gerektiğine inanan Burke, “Din sadece Hıristiyan teolojisinin sınırlarında yaşayan bir eyalet gibi algılanmamalı, çok daha önemlisi hedefi olan ‘Tanrısal iyiliğin’ gerçekleştirilmesini, insan merkezli bir bakışla seslendirebilmeli” demektedir. Burke üzerine bir kitap kaleme alan Alfred Coban, düşünürün dine yaklaşımını şu şekilde değerlendirmektedir: “Burke’ün ideal din anlayışı, bilinen katolik ve protestan öğretilerin ötesine geçen bir değer taşır. Burke için, ‘Tanrının krallığını yaşadığımız dünya üzerinde kurmaya çalışan bir düşünür’ diyebiliriz.” (COBBAN, 1929:93) Öte yandan Burke’ün din anlayışını irdeleyen Kirk ise, İngiliz düşünürün dine çeşitli çekincelerle yaklaşmakla beraber yine de Hıristiyan teolojisi içinden konuştuğunu ileri sürer (KIRK:35).

Muhafazakârların hak ve sorumluluk anlayışları gerçekten çok sert sınırlarla çizilmiştir. İki kavramı mutlaka birlikte ele alan ve buradan eşitlik fikrine geçen muhafazakâr düşünürler, genelde eşitliğin sadece Tanrı önünde olacağına inanırlar. Gerçi ABD ve İngiltere muhafazakâr akımları içinde çok sayıda “demokrasinin önemi”ne vurgu yapan muhafazakâr düşünürün çıktığı bilinse bile, demokrasiyi dilinden düşürmeyen muhafazakârların da toplumun birliği, savunulması gereken gelenekler/değerler ve toplumsal sorumluluklar, devlet/demokrasi gibi tartışmalı konularda demokrasiye ancak “ikincil bir değer” atfettikleri söylenebilir. Türkiye örneğinde Nurettin Topçu’nun da aralarında bulunduğu pekçok muhafazakâr, demokrasiyi hemen hiç olumlamazken, İngiltere ve ABD’de “liberal demokratlar” olarak adlandırılan düşünürler, görünürde her ne kadar demokrasi savunusu yaparlarsa yapsınlar, “otoriter devlet” ve “savunulacak değerleri” son kertede demokrasinin önünde görürler. Zira genel muhafazakâr düşüncede demokrasi bir amaç değil araçtır. Dolayısıyla, “en iyi ve en mükemmel yönetim biçimi demokrasi”dir gibi temel hükümlere saplanmak doğru değildir. Zaten söyleminde aristokrasiye fazlasıyla yer veren muhafazakârlığın, ideal devlet biçimi de krallıktır (BORA:9). Burke de, Bora’yı doğrular gibi demokrasi ve aristokra-

siyi karşılaştırdığı makalelerinde, politik eşitliğin doğal olmayan yapısı karşısında aristokrasinin doğallığına dikkati çekmektedir.

Muhafazakârlıkta hayli tartışılan “doğal haklar” kavramının sınırları Burke tarafından gayet açıkça çizilmişti. Tahmin edilebileceği gibi Burke’ün “doğal hak” tanımlaması Locke ve Rousseau’nun tanımlamalarından çok ayrı olacaktır. Burke, her iki düşünürün kullandığı kavramların açılımını fazlasıyla “mitsel” içerikli ve tartışmalı buldu. Bu anlayışa göre insan hakları, ancak, o insanın Tanrının kanununa bağlı kalmasıyla doğru orantılı olarak savunulabilirdi. Hak basit bir anlatımla, “hukukun çocuğu” olarak tanımlandığında, Tanrının kanununa değer vermeyen bir hak arayışının meşruluğunun tartışmaya açık olacağı sonucu ortaya çıkar. Burke ileri sürdüğü teorisinde hem Çiçero’nun prensiplerinden, hem de genel Hıristiyan teolojisi ve İngiliz geleneksel hukuk anlayışının değerlerinden yararlanmaktadır.

Daha basit bir anlatımla Burke, “İnsan hiçbir zaman sınırsız bir özgürlüğe sahip değildir. Eğer insan, ‘Bu benim hakkımdır’ diyerek her yerde ve her zaman sadece kendi zevkleri uğruna hareket ediyorsa, o insanın böyle bir hakka sahip olmadığını bilmesi lazımdır. Herkesin yaptıklarının sonuçlarının kendisine veya başka insanlara ne getireceğini hesap etmesi gerekir. Her hareket failine belli sonuçlar ve sorumluluklar yükler” (KIRK:53-54) fikrini savunmaktadır.

Burke’un yönetim ve devlet anlayışı da, klasik muhafazakâr söylemin yapıtaşları çerçevesinde türetilmiştir. Adaletin her yurttaş için bir ve eşit olmasını öngören Edmund Burke, bölüşüm ve mülkiyette ise eşitlikten söz edilemeyeceğine inanırdı. Cebinde 5 şiling olanın da 500 pound olanın da aynı yasalara tabii tutulacağını hatırlatan Burke, bölüşümden daha az pay alanın diğerinin payına göz dikemeyeceğinin altını çizirdi. Zira insanlar eşit şeylere değil, eşit temel haklara sahiptirler. Devletin soyut teoriler ve haklar üzerinden yönetilemeyeceğini savunan Burke, devletlerin bir yandan toplumun yararını gözetirken diğer yandan da o toplumun tüm üyelerine çeşitli sorumluluklar yüklediğini belirterek, iktidarın birtakım kişisel veya sınıfsal çıkarların tatmininde oyuncak gibi kullanılmayacağını vurgulardı.

Gerçek insan hak ve özgürlüklerini, “Adalet, iş ve mülkiyet güvencesi, uygar müesseselerin uyumlu çalışması ve toplumsal düzen” olarak sıralayan İngiliz düşünür, Tanrının, devleti bu özgürlükleri hakim kılmakla görevlendirdiğini vurguladı. Burke’e göre tarih de aynı hak ve özgürlüklerin, insanın en doğal hak ve özgürlük talepleri olduğunu göstermektedir (KIRK:54-57).³ Muhafazakâr toplum anlayışını ortaya koyan Louis Bonald da (1754-1840),

³ “For this purpose God ordained the state, and history demonstrates that they are the rights desired by true natural men.”

bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından biçimlendirildiğini ve toplumsal yaşamın temel amacının bireysel özgürlükler değil, otorite olduğunu savunmaktadır (BOTTOMORE-NISBET, 1990:105). □

KAYNAKÇA:

- BORA**, Tanıl (1997), “Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri”, (*Toplumbilim-67*, İstanbul).
- BOTTOMORE**, Tom-**NISBET**, Robert (1990), *Sosyolojik Çözümlemenin Tahlili* (Verso, İstanbul).
- BURKE**, Edmund (1960), *Jacobinism* (The University of Michigan Press, Ann Arbour).
- COBBAN**, Alfred (1929), *Edmund Burke and The Revolt Against the Eihghteenth Century* (London, yayıncısı yok).
- ÇİĞDEM**, Ahmet (1997), “Muhafazakârlık Üzerine”, (*Toplumbilim-74*, İstanbul).
- DUBİEL**, Helmut (1998), *Yeni Muhafazakârlık Nedir?* (İletişim, İstanbul).
- GIDDENS**, Anthony (1991’), *Modernity and Self-Identity* (Stanford, California).
- HIRSCHMAN**, Albert Q. (1994), *Gericiliğin Retoriği* (İletişim, İstanbul).
- KEKES**, John (1998), *A Case For Conservatism* (Cornell University Press, Ethaca-London).
- KIRK**, Russel (1985), *The Conservative Mind* (Regnery, Washington).
- MERİÇ**, Cemil (1986), *Kültürden İrfana* (İnsan, İstanbul).
- SCRUTON**, Roger (2002), *The Meaning of Conservatism* (St. Augustine’s Press, Indiana).
- VURAL**, Mehmet (2003), *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık* (Elis, Ankara).